

3.

Koning van de Friezen. Wat we te weten kunnen komen over het koningschap van Redbad

Marco Mostert

Wat er over Redbad te weten valt te komen uit de geschreven bronnen, is recentelijk in de monografieën van Sven Meeder en Erik Goosmann (*Redbad. Koning in de marge van de geschiedenis*) en Luit van der Tuuk (*Radbod. Koning in twee werelden*) uit de doeken gedaan. Is het mogelijk om, met gebruikmaking van een comparatieve methode waarbij onder meer gebruik wordt gemaakt van ideeën uit de politieke antropologie (zoals verwoord in het inmiddels weer vrijwel in de vergetelheid geraakte *The Early State* van Claessen en Skalník uit 1978) en van de materiële bronnen die de archeologie heeft opgeleverd? Een eerste poging levert vooralsnog meer vragen dan antwoorden op. Maar wellicht dat die vragen kunnen leiden tot meer onderzoek, dat het beeld van het koningschap van Redbad kan bijstellen.

4.

Waarom waren Redbad en de Friezen zo laf?

Een nieuwe visie op de slag bij Dorestad in de Frankische bronnen

Patrick Breternitz

Voor de historicus Dirk Blok is de slag bij Dorestad in de jaren 690 het einde van de duistere periode van de Friese geschiedenis. Redbad werd door Pippijn II verslagen en de laffe Friezen vluchtten. Dit is de Frankische versie. Sven Meeder en Erik Goosmann hebben in hun vorig jaar gepubliceerde biografie over Redbad gedemonstreerd, hoe de Frankische verslagen van de slag (*Liber historiae Francorum*, *Continuatio Fredegarii*, *Annales Mettenses priores*) in de loop van achtste en in het begin van de negende eeuw steeds uitgebreider werden en een ander doel beantwoordden. Een andere, een Friese versie van het verhaal is niet overgeleverd.

De Friese lafheid in de Frankische berichten heeft tot nu toe geen grote aandacht getrokken. Maar waren Redbad en de Friezen bij Dorestad echt zo laf geweest? Of hadden de Frankische geschiedschrijvers reden om ze zo laf te maken?

Mijn presentatie zal de Friese lafheid in deze bronnen in het middelpunt stellen en proberen een antwoord op deze vragen te vinden. Het doorzien van de bronnen zal blijken dat Redbad en de Friezen gedurende de slag bij Dorestad minder laf waren dan de Frankische bronnen vertellen en dat hun lafheid in de Frankische bronnen vooral is toe te schrijven aan hun moed.

5.

Religie in Frisia in de achtste eeuw

Rob Meens

De Friese koning Radboud staat bekend als een verstokte heiden. Zelfs met één voet in de doopvont keerde hij zich van het christendom af en koos voor zijn Friese heidense religie. In het verleden wisten we maar al te goed hoe die Friese religie er uitzag, omdat ze paste in het beeld van een pan-Germaanse mythologie. Daarnaast leverden bronnen uit de achtste en negende eeuw enige aanvullende informatie. Denk hierbij aan de Vita van Willibrord, van Liudger of Wulfram van Sens, of aan de Lex Frisionum.

Moderne onderzoekers hebben echter grote twijfels over de waarde van deze bronnen en gaan zover om alle verwijzingen naar heidendom of heidense praktijken als producten van een literair discours te zien dat geen raakvlak zou hebben met wat Friezen in de achtste en negende eeuw geloofden of deden. In mijn bijdrage wil ik de bronnen over de Friese religie nader bekijken om te laten zien wat ze nu wel en niet zeggen over religie in Frisia in de achtste en negende eeuw.

Redbad, de heilige Cunera en Gudrun

Redbad Veenbaas

Cunera werd volgens de legende bij een overval in Keulen als enige van elfduizend maagden gered door een heidense koning, in enkele handschriften Radbodus of Rabbodus genoemd. Hij nam haar mee naar zijn paleis in Rhenen, waar ze zijn gunsteling werd. Hij vertrouwde haar bij zijn afwezigheid zelfs de sleutel van de schatkist toe. Dit wekte de jaloezie van zijn echtgenote, die haar ten onrechte beschuldigde van diefstal en uiteindelijk ombracht. Zij werd hiervoor door de koning bestraft en pleegde daarna zelfmoord. Willibrord zou het stoffelijk overschot van Cunera hebben laten overbrengen naar de kerk van Rhenen.

Haar naam wordt voor het eerst genoemd in een elfde-eeuws handschrift en daarna in de rond 1160 geschreven *Vita Meinwerchi*, dat haar verering als heilige in verband brengt met de grafelijke familie van Hamaland omstreeks het jaar 1000. Een *Vita Cunerae virginis et martyris* dateert uit het begin van de veertiende eeuw. Vanaf 1450 zijn ook Middelnederlandse bewerkingen bekend, waarvan één, uit ca. 1480, op rijm. Voor het jaar 1000 moet het verhaal terug zijn gegaan op mondelinge overlevering, maar het is onduidelijk hoe oud deze kan zijn.

In deze inleiding zal de mogelijke relatie worden verkend tussen de kern van deze legende en de oudste kern van de sage die ten grondslag moet liggen aan het derde deel van het Gudrunlied. Ook daar is sprake van een krijgsgevangen vrouw, die door haar heer goed wordt behandeld, maar een dodelijke vijandschap ondervindt van haar nieuwe meesteres. Reeds lang wordt voor de herkomst van deze Gudrunsage in hagiografische richting gezocht, maar tot nu toe heeft men zich daarbij gericht op voorbeelden van vrouwelijke heiligen die een huwelijk weigeren of dat weigeren te consumeren ondanks bestraffingen en wordt het aspect van de krijgsgevangen vrouw die ten prooi valt aan haat en jaloezie van haar meesteres verwaarloosd.

7.

De Friese kroon in de Bourgondische machtspolitiek

Hanno Brand

In de 15de eeuw ondernamen de bourgondische hertogen Philips de Goede (1419-1467) en Karel de Stoute (1467-1477) meermaals pogingen om zich een koningskroon aan te meten. Een koningskroon zou de bijzondere status van de Bourgondische personele unie onderstrepen, waardoor de hertogen konden wedijveren met onder meer de Franse koning en zelfs met hun leenheer, de Duitse keizer. De Bourgondiërs legitimeerden hun aanspraken door terug te grijpen op de oude koninkrijken Friesland en Lotharingen, waarvan de kerngebieden in de periode 1430-1433 aan het Bourgondische machtsgebied werden toegevoegd, maar waarover de Duitse keizer het hoogste gezag uitoefende. Philips de Goede zette zijn aanspraken op de Friese kroon in om zich als gelijke van de Duitse keurvorsten en als belangrijke speler op het Europese politieke toneel te kunnen etaleren. Voor Karel de Stoute was de koningskroon inzet in de onderhandelingen rond het huwelijk van zijn dochter Maria met Maximiliaan van Oostenrijk, de erfopvolger van de Duitse keizer Frederik III. Dat de Bourgondiërs gedurende een periode van ruim 40 jaar hun aanspraken hard trachtten te maken, is gezien het ontbreken van een daadwerkelijke machtspositie in Friesland opmerkelijk.

Deze lezing borduurt voort op fundamenteel onderzoek dat historici als Huizinga, Jongkees en Vries inmiddels al decennia geleden verrichtten. Recentere studies van onder meer Ehm, Stein en Verbeij vormen aanleiding om een nieuwe stand van zaken op te maken en na te gaan waarop de Bourgondiërs hun aanspraken baseerden en hoe deze de verhoudingen niet alleen met de Duitse keizer, maar ook met de Vrije Friezen bij tijden op scherp stelden.

8.

Koning Radboud en Medemblik

Mark Raat en Peter Swart

Koning Radboud is onlosmakelijk met Medemblik verbonden. De oudste stad van West-Friesland staat bekend als Radboudveste en het kasteel in Medemblik is naar hem vernoemd. Minder bekend is het geschilderde portret van de Friese koning dat in de raadszaal van het voormalige stadhuis hangt. Vermoedelijk is dit schilderij rond 1664 door burgemeester Nicolaas Stellingwerf aangekocht om als schoorsteenstuk in de burgemeesterskamer te dienen. Kroniekschrijvers uit de zeventiende en achttiende eeuw maken van deze aankoop melding.

Een dergelijke oude afbeelding van koning Radboud is zeldzaam en wellicht het oudst bekende geschilderde exemplaar. Het unieke gemeentelijke bezit vertelt niet alleen iets over de geschiedenis van Medemblik maar past mogelijk ook in een oude portrettraditie van de Friese koning. Hoewel het portret de tand des tijds heeft doorstaan, verkeert het in een matige staat. Onduidelijk is welke elementen van het schilderij nog oorspronkelijk zijn en hoe restauraties in het verleden, waarvan de laatste in 1937 plaatsvond, de afbeelding hebben veranderd.

Het 1300^e sterfjaar van koning Radboud geeft een mooie aanleiding het portret te onderwerpen aan een restauratie en (kunst)historisch onderzoek. Enerzijds om het weer tijdsbestendig te maken en anderzijds om vast te stellen welke geheimen en informatie het schilderij zelf nog bevat. De initiatiefnemers streven ernaar deze activiteiten in 2020 af te ronden.

Intussen wordt verkennend archiefonderzoek gedaan naar het schilderij en de betekenis van koning Radboud voor Medemblik in de loop der tijd. Op het Redbadsymposium presenteren wij de eerste resultaten van dit onderzoek. Daarnaast willen wij de gelegenheid aangrijpen als aftrap voor een fondsenwervingscampagne.

De heidense held: van schurk tot nationaal icoon

Simon Halink

In de loop van de negentiende eeuw onderging de collectieve herinnering aan iconische figuren uit het verleden een ingrijpende transformatie. Onder invloed van seculiere, romantisch-nationalistische idealen werden traditionele religieuze affiliaties naar de achtergrond verdrongen, waardoor beruchte heidense voorvaders uit het verdomhoekje van de geschiedenis tevoorschijn kwamen. De transformatie van Redbad (van ‘Deense heiden’ tot ‘Friese vrijheidsstrijder’ en zelfs ‘beeldenstormer *avant la lettre*’) is hier een goed voorbeeld van. Maar deze casus staat zeker niet op zichzelf.

In deze bijdrage wordt het concept van ‘de heidense held’ in een bredere, Noord-Europese context uitgediept en wordt de nationalistische rehabilitatie van Redbad in verband gebracht met illustere figuren die een parallelle ontwikkeling hebben doorgemaakt, zoals Widukind in Duitsland, Haakon Jarl in Noorwegen en (voornamelijk) de halsstarrige heiden Tróndur í Gøtu (Oudnoords: Þróndr í Gøtu) op de afgelegen Faeröer. Deze laatste speelt een cruciale rol in de middeleeuwse *Færeyinga saga* (de ‘Saga van de bewoners van de Faeröer’), waarin hij alles in het werk stelt om de kerstening van de eilanden (rond het jaar 1000) te voorkomen.

Net als Redbad wordt Tróndur in de middeleeuwse bronnen verguisd en weggezet als een rabiate heiden die de zegetocht van het christendom in de weg staat. Maar in het nationalistische vertoog wordt kerstening juist vaak gezien als een imperialistische veroveringsstrategie, waarmee ‘buitenlandse’ (Karolingische of Noorse) vorsten hun greep op deze gebieden zochten te versterken. Daarmee worden de rollen in feite omgedraaid: de voormalige antagonist is nu de held van het verhaal, *the last man standing* (een populair literair topos) tegenover een overweldigende, tirannieke overmacht.

Wat kan deze narratieve omkering ons vertellen over de rol van het nationale denken in onze historische beeldvorming? En hoe kunnen comparatieve casussen uit Scandinavië ons inzicht in Redbads *legacy* vergroten? De historische ontwikkelingen geschetst in deze bijdrage worden uiteindelijk doorgetrokken naar het heden, waarin metalbands en (geflopte) bioscoopfilms schatplichtig zijn aan het romantische ideaal van de heidense held.

10.

***Redbad*: over het vuren van de pijl en het kruis als icoon**

Een historische verbeelding van een hedendaagse boodschap

Theo Meder

De Nederlandse speelfilm *Redbad* uit 2018 is in menig opzicht een on-Nederlandse film: met een budget van 8 miljoen euro werd een spektakelstuk geproduceerd dat zijn weerga niet kende. Werd *Redbad* voor Friesland wat *Braveheart* voor de Schotten is? De bezoekersaantallen vielen bar tegen, en ook als 4-delige tv-serie werd *Redbad: The Legend* geen doorslaand succes.

Een historische film wordt door kenners altijd kritisch bekeken op anachronismen, en ook voor *Redbad* geldt dat er gemakkelijk gaten in te schieten zijn. Anachronismen zijn er op detail-niveau (aanvoerders kunnen het commando “fire!” of “vuur!” niet aan hun boogschutters hebben gegeven zo’n zes eeuwen voordat buskruit en vuurwapens hier in gebruik kwamen) maar ook de hele filmbiografie is een compleet anachronisme.

Van Redbad weten we eigenlijk bijna niets. Ja, hij voerde de Friezen aan in de strijd tegen de Franken. Dat hij zich aan het doopvont bedacht, behoort al tot het onbetrouwbare rijk der sagen. De Friese, Deense en Franse avonturen van Redbad zijn voor het grootste deel ontsproten aan de fantasie van scenarioschrijver Alex van Galen en regisseur Roel Reiné. Beiden benadrukken in interviews ook meer de meeslepende fictie dan de historiciteit van de film *Redbad*. En daar hebben ze groot gelijk in: speelfilms vallen net als romans, nouvelles, strips, toneel en sprookjes in de categorie fictie. En elke film, ook elke historiserende speelfilm, is steeds weer een projectie van hedendaagse opvattingen.

Daarom zitten er ook relatief veel boogschietende en zwaardvechtende vrouwen in deze film. Daarom imiteren veel scènes de hedendaagse Hollywood-choreografieën. Maar *Redbad* laat bovenal zien hoe een cultuur met eeuwenoude tradities plots met geweld ideologieën van buiten opgedrongen krijgt. Toen moest de natuurgodsdienst gewapenderhand wijken voor het christendom (aldus de film), maar deze situatie is een metafoor voor ontwikkelingen die zich nu weer lijken te voltrekken.